

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

В.І.КОНОВАЛЬЧУК, С.А. ГАРЯЧА

Україна, Черкаси, Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників

Осмислення суперечностей сучасного світу, їх причин та необхідність усвідомлення найперше того, що технократична модель розвитку, яка склалася у попередньому столітті, не просто не відповідає потребам окремо взятої особистості в її духовному розвитку та вдосконаленні, а, найчастіше, унеможлиблює їх. Саме тому і технократично орієнтована освіта не лише зводить особистість до статусу функціонера, але і детермінує латентну загрозу для майбутнього всього людства, звільняючи суб'єкта від моральної відповідальності за наслідки «виробничого функціонування». Необхідність антропоцентричної переорієнтації актуалізує низку проблем освітнього характеру, пов'язаних із пошуком шляхів «пробудження» духовного потенціалу особистості, його розкриття та оптимального використання в загальнолюдських інтересах.

Інтенсивне теоретичне осмислення шляхів розвитку освіти в галузі педагогіки і психології «зсередини» призводить до необхідності узгодити ці пошуки з соціально-філософськими та культурологічними установками щодо освіти як ресурсотворчого суспільно-державного та особистісного феномену. При такій постановці проблеми змінюється філософський підхід до освіти як тотального цілого. Від абстрактно-гносеологічного чи навіть абстрактно-соціологічного рівня він наближається до з'ясування особливостей реального функціонування і відтворення цілісного процесу освіти. Очевидно, що сучасна освіта особистості має бути не простим накопиченням у її соціокультурному просторі цінностей, ідей, вироблених суспільством, а розвитком семантичного простору особистості на основі інтеграції її творчого потенціалу і актуального соціального простору.

Необхідність нової парадигми філософії пізнання виникає як об'єктивна необхідність для розвитку цивілізованого світу. Передумови її появи виявляються через розрив між двома формами розумного буття суспільства: думки і справи, теорії і практики, а стрімкий розвиток техногенності спричиняє глухий кут енергетичної та екологічної криз в сучасному світі. Вихід із такого стану можливий у двох генеральних напрямках: один ґрунтується на непохитній вірі у вічну консервативність зовнішніх умов проживання, і тоді правомірні міркування про перебудову внутрішніх відносин у

суспільстві (соціальна парадигма). Інший – передбачає відмову від колишніх меж пізнаного світу і перехід на нові концепції в масштабі космічних явищ (парадигма пізнання).

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень із проблеми сутності особистості та її освіти у контексті соціальної парадигми, багато антропологічних питань виявилися нез'ясованими, сучасна наука і педагогічна практика, нерідко замикаються в рамках освітніх установ, недооцінюючи вплив інших факторів відкритого соціуму, ігноруючи тим самим цілісний характер освіти як соціального явища.

У філософському аспекті розвиток розглядають як саморух явища на підставі внутрішніх протиріч і під впливом зовнішніх факторів. В системі педагогічних знань цей процес розуміється як зміна особистості під впливом закономірностей розвитку психіки, взаємозв'язку внутрішнього стану суб'єкта та соціальної ситуації його розвитку. Даний процес має характеристики динаміки, створення, появи, вдосконалення, інтеграції. У вітчизняній науці розвиток трактується як процес, який детермінується як зовнішніми (екологічними, соціокультурними), так і внутрішніми (спадково-біологічними, фізіологічними, психічними) чинниками, що зумовлюють кількісний і якісний ріст організму [2,3]. Це означає, що розвиток включає певну свідому діяльність суб'єкта з розкриття своєї «самості», передбачає пізнавальний пошук особистістю ідеалу, зразка в соціумі, в культурі, включає її емоційно – вольову зосередженість на створенні себе, розкритті свого власного самобутнього «я». Процеси розвитку «самості», вибудовування особистісної концепції усвідомлюються більш ясно і чітко і набувають прогресивної динаміки розгортання, коли людина стає і філософом і вчителем для самого себе. Тому, на сучасному етапі дослідження використовують більш широке поняття – «саморозвиток». Під саморозвитком передбачається розуміння як динаміки в цілеспрямованому соціокультурному процесі свідомої, раціональної самоосвіти (самонавчання, самовиховання, самовизначення), так і спонтанних змін в природно зумовленому процесі різнобічної самореалізації індивіда [3,4].

Для сучасного освітнього процесу характерним є відхід від розуміння сутності освітніх процесів як траєкторії руху, або лінійно спрямованого певного шляху, по якому має рухатися особистість відповідно до нормативів і регламентів у процесі набуття знань. Саме тому за останні роки в науковій літературі набуло достатньо широкого поширення і використання поняття «освітній простір». Особливо актуальним поняття освітнього простору виявляється для галузі педагогічної практики, де воно

розглядається як педагогічна реальність, зокрема, площина, де суб'єктивно задаються численні стосунки та зв'язки, здійснюються спеціальні види діяльності різних систем, що впливають на розвиток особистості і процес її соціалізації. Аналіз найбільш вживаних тлумачень освітнього простору свідчить з одного боку про семантичну місткість цього поняття, його багатогранність і на цій основі виявлену багатозначність, часом, фрагментарність тлумачення різними авторами. Попри це є можливість виявити істотні характеристики: цілісність і інтегративність із соціумом і світовим освітнім простором; структурованість; сформованість цінностей, які визначають орієнтири, траєкторії і можливості для саморозвитку і самодинаміки особистості на різних етапах її становлення. Доцільно акцентувати основну функцію освітнього простору – сприяння розкриттю та розвитку самобутнього творчого потенціалу особистості.

Освітній простір доцільно розглядати фракталом соціального простору, де взаємодіють різні об'єкти, що впливають на освіту і визначають її характер. Освітній простір є сукупністю інститутів і організацій, що безпосередньо або опосередковано детермінують освіту як процес формування історично адекватного суб'єкта і як сукупність специфічно освітніх інститутів і рівнів. Освітній простір має складатися із елементів самоподібних індивідуальних творчо-розвивальних просторів його учасників і бути фракталом соціального простору – тоді знімається регламент умовної детермінації і реалістичнішим стає необмежений творчий розвиток особистості.

Смисловим центром існування освітнього простору і необхідним елементом розвитку є рефлексія, оскільки забезпечує розширення свідомості і самосвідомості людини, у результаті їх трансформації. Рефлексія - це процес цілісного відображення як у межах життєдіяльності, так і конкретної діяльності, зокрема, освіти. Окрім цього, рефлексія є тим психологічним механізмом, з виникненням якого пов'язують розкриття внутрішнього світу людини. Рефлексія є функціональним органом суб'єктивності людини, за допомогою якої відбувається зміна внутрішнього світу і самої людини. В цьому випадку рефлексія – це спрямованість на саму людину як основну цінність освітнього простору. Таким чином, рефлексія у освітньому просторі є свідомим розумовим процесом, спрямованим кожним учасником на самого себе, як предмет і об'єкт цілісного пізнання, розвитку і освітньої діяльності. Процес рефлексії необхідний для особистісного зростання, вдосконалення, прояву креативності.

Природно, що серед визначальних характеристик освітнього простору має бути креативність, яка передбачає природну і гармонійну творчо-розвивальну динаміку освітнього простору. Розвиток нерозривно пов'язаний творчістю особистості:

розвивається лише той, хто творить нове, хто, спроможний вийти за рамки існуючих нормативів і реалізувати потенційні можливості свого внутрішнього світу у зовнішньому просторі.

Наукове осмислення сутності освітнього простору передбачає насамперед розуміння учня як учасника і творця навколишнього діяльності. Людина сьогодні не тільки «міра всіх речей», а й творець, будівник нової реальності в досягненнях культури і цивілізації. У дослідженнях останніх років розвивається ідея, що для розвитку творчості необхідне нерегламентоване середовище із демократичними відносинами [6], підкреслюється домінування ідеї провідної ролі гармонійно організованою освітнього середовища як «джерела», «простору життєдіяльності», яке живить розвиток особистості [7, 8]. Йдеться про освітній творчо розвиваючий простір, що сприяє саморухові особистості дитини, через систему впливів на її значущі цінності. Цінності виступають змістотворчою основою життєвого простору особистості та освітнього простору зокрема.

Література:

1. Бердяев Н.А. Самопознание: Опыт философской автобиографии.— М.: Паук, 1991. - 318 с.
2. Психологический словарь /под ред. В.В. Давыдова и др. - М.: Педагогика, 1983.-447с.
3. Психологический словарь /под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Педагогика - Пресс, 1999. - 440 с
4. Психология развития: учебник для вузов /Т.М. Марютина, Т.Г. Стефаненко, К.Н. Полеванова и др.; под ред. Т.Д. Марцинковской. - М.: Академия, 2001. - 352с.
5. Анциферова Л.И. Психология формирования и развития личности. - М.: Педагогика, 1981.-318с.
6. Дружинин В.Н., Хазратова Н.В. Экспериментальное исследование формирующего влияния среды на креативность//Психологический журнал.-1994. -ТЛ5,№4. -С.83-93.
7. Виленский М.Я., Мещерякова Е.В. Образовательное пространство как педагогическая категория. //Педагогическое образование и наука (Научно-методический журнал). - 2002. - №2.- С.9.
8. Борисова Т.Ф. Образовательное пространство как фактор социального воспитания школьников. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – М., 1999. – С. 19.

Заявка до тез
Розвиток особистості в освітньому просторі

Коновальчук Валентина Іванівна,
Україна, м. Черкаси, Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, завідувач кафедри психології, кандидат психологічних наук;
093-144-92-99, stas2424@mail.ru, вул. Сумгаїтська, 19/1, кв. 72, м. Черкаси, 18000.

Гаряча Світлана Анатоліївна,
Україна, м. Черкаси, Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, завідувач кафедри педагогіки, кандидат педагогічних наук;
050-980-94-82, lansvet@ukr.net, вул. Гоголя, 290, кв. 124, м. Черкаси, 18002.